SLOŽENOST ALGORITAMA
I
ODABRANE METODE OPTIMIZACIJE

ZA STUDENTE ELEKTROTEHNIKE

Branko Malešević i Ivana Jovović

Glava 1

1. Složenost algoritama

1.1 Rekurzivne funkcije

Pojam algoritma spada u osnovne matematičke pojmove, kao što su npr. skup ili tačka, prava i ravan, i kao takav se ne definiše. Intuitivno algoritam shvatamo kao konačan spisak pravila koji nam omogućava da rešimo zadat problem u konačno mnogo koraka. U ovom odeljku se pojam algoritma definiše pomoću pojma rekurzivne funkcije.

Označimo sa $\mathbb{N}_0$ proširen skup prirodnih brojeva, tj. $\mathbb{N}_0 = \mathbb{N} \cup \{0\}$.

Definicija 1.1.1 Funkciju $f : \mathbb{N}_0^n \to \mathbb{N}_0$, $n \in \mathbb{N}_0$, nazivamo *aritmetičkom funkcijom*.

Problem koji razmatramo je izračunavanje vrednosti funkcije f za zadatu n-torku brojeva iz skupa $\mathbb{N}_0$. Vrlo široka klasa problema se može svesti na problem izračunavanja vrednosti jedne aritmetičke funkcije. Definisaćemo klasu aritmetičkih funkcija za koje postoji efektivni postupak (algoritam) za izračunavanje njihovih vrednosti. Te funkcije nazivamo *rekurzivnim funkcijama*.

Definicija 1.1.2 *Osnovne rekurzivne funkcije (polazne funkcije)* su:

1° $N : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $(\forall x \in \mathbb{N}_0)\, N(x) = 0$,
nula funkcija;

2° $S : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $(\forall x \in \mathbb{N}_0)\, S(x) = x + 1$,
funkcija naslednik (funkcija sledbenik);

3° $U_i^n : \mathbb{N}_0^n \to \mathbb{N}_0$ data sa $(\forall x_1 \in \mathbb{N}_0) \ldots (\forall x_n \in \mathbb{N}_0)\, U_i^n(x_1, \ldots, x_i, \ldots, x_n) = x_i$,
funkcija projekcija (funkcija identifikovanja i-te koordinate).

Definicija 1.1.3 Postupci formiranja novih funkcija od zadatih.

1° *Supstitucija.*

Neka su date funkcije $g : \mathbb{N}_0^k \to \mathbb{N}_0$ i $h_i : \mathbb{N}_0^n \to \mathbb{N}_0$, $i \in \{1, \ldots, k\}$. Za funkciju $f : \mathbb{N}_0^n \to \mathbb{N}_0$ definisanu sa:

$$f(x_1, \ldots, x_n) = g(h_1(x_1, \ldots, x_n), \ldots, h_k(x_1, \ldots, x_n))$$

kažemo da je dobijena supstitucijom pomoću funkcija $g, h_1, \dots, h_k$.

Ako je $k = 1$, onda je $f(x_1, \dots, x_n) = g(h_1(x_1, \dots, x_n))$. Odnosno $f = g \circ h_1$ je kompozicija funkcija g i h_1.

2° *Rekurzija.*

Neka su date funkcije $g : \mathbb{N}_0^n \to \mathbb{N}_0$ i $h : \mathbb{N}_0^{n+2} \to \mathbb{N}_0$. Za funkciju $f : \mathbb{N}_0^{n+1} \to \mathbb{N}_0$ definisanu sa:

$$\begin{aligned} f(x_1, \dots, x_n, 0) &= g(x_1, \dots, x_n), \\ f(x_1, \dots, x_n, y+1) &= h(x_1, \dots, x_n, y, f(x_1, \dots, x_n, y)) \end{aligned}$$

kažemo da je dobijena rekurzijom pomoću funkcija g i h.

Za unarnu funkciju $f : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ važi:

$$\begin{aligned} f(0) &= a, \\ f(y+1) &= h(y, f(y)). \end{aligned}$$

Dok za binarnu funkciju $f : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ imamo na osnovu definicije:

$$\begin{aligned} f(x_1, 0) &= g(x_1), \\ f(x_1, y+1) &= h(x_1, y, f(x_1, y)). \end{aligned}$$

3° *Mikrorekurzija (μ-rekurzija).*

Neka je data funkcija $g : \mathbb{N}_0^{n+1} \to \mathbb{N}_0$ takva da važi uslov:

$$(\forall x_1 \in \mathbb{N}_0) \dots (\forall x_n \in \mathbb{N}_0)(\exists y \in \mathbb{N}_0)\ g(x_1, \dots, x_n, y) = 0,$$

tj. neka jednačina $g(x_1, \dots, x_n, y) = 0$ uvek ima rešenje po y. Za funkciju $f : \mathbb{N}_0^n \to \mathbb{N}_0$ definisanu sa $f(x_1, \dots, x_n) = \mu_y(g(x_1, \dots, x_n, y) = 0) = min\{y \in \mathbb{N}_0 \mid g(x_1, \dots, x_n, y) = 0\}$ kažemo da je dobijena mikrorekurzijom pomoću funkcije g. Vrednost funkcije $f(x_1, \dots, x_n)$ za fiksiranu n-torku $(x_1, \dots, x_n)$ je najmanje rešenje jednačine $g(x_1, x_2, \dots, x_n, y) = 0$.

Definicija 1.1.4 Funkcija $f : \mathbb{N}_0^n \to \mathbb{N}_0$ je *primitivno rekurzivna funkcija* ako postoji konačan niz funkcija $f_1, \dots, f_m = f$ takvih da je svaki član niza ili osnovna rekurzivna funkcija ili je dobijena supstitucijom ili rekurzijom od prethodnih članova niza.

Definicija 1.1.5 Funkcija $f : \mathbb{N}_0^n \to \mathbb{N}_0$ je *rekurzivna funkcija* ako postoji konačan niz funkcija $f_1, \dots, f_m = f$ takvih da je svaki član niza ili osnovna rekurzivna funkcija ili je dobijena supstitucijom, rekurzijom ili mikrorekurzijom od prethodnih članova niza.

N Skup primitivno rekurzivnih je pravi podskup skupa rekurzivnih funkcija. *Ackermann-ova funkcija* $A : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ definisana dvojnom rekurzijom:

$$\begin{aligned} A(0, y) &= y+1, \\ A(x+1, 0) &= A(x, 1), \\ A(x+1, y+1) &= A(x, A(x+1, y)) \end{aligned}$$

jeste primer rekurzivne funkcije koja nije primitivno rekurzivna.

N Ako u prethodnoj definiciji dopustimo primenu mikrorekurzije bez obzira da li je ispunjen uslov:

$$(\forall x_1 \in \mathbb{N}_0)\dots(\forall x_n \in \mathbb{N}_0)(\exists y \in \mathbb{N}_0)\ g(x_1,\dots,x_n,y) = 0$$

dobijamo *parcijalno rekurzivne funkcije*. Primetimo da parcijalno rekurzivne funkcije u opštem slučaju ne moraju biti funkcije.

Rekurzivne funkcije imaju osobinu da za izračunavanje njihovih vrednosti postoji algoritam. Način izračunavanja vrednosti osnovnih rekurzivnih funkcija je jasan. Isto važi i za izračunavanja vrednosti funkcija dobijenih supstitucijom ili rekurzijom od funkcija za koje imamo efektivan postupak za izračunavanje njihovih vrednosti. Kod funkcija nastalih rekurzijom proces izračunavanja vrednosti funkcije može biti dugotrajan. Npr. za izračunavanje vrednosti funkcije $f(x,y)$ nastale rekurzijom po y za $y = n$ potrebno je izračunati vrednosti funkcije za $y \in \{0,1,\dots,n-1\}$. U procesu mikrorekurzije vrednost funkcije se izračunava tako što se redom proverava da li su brojevi iz skupa $\mathbb{N}_0$ rešenja jednačine $g(x_1,\dots,x_n,y) = 0$ po y. Uslov $(\forall x_1 \in \mathbb{N}_0)\dots(\forall x_n \in \mathbb{N}_0)(\exists y \in \mathbb{N}_0)\ g(x_1,\dots,x_n,y) = 0$ garantuje da ćemo do rešenja doći posle konačno koraka. Prema tome, skup rekurzivnih funkcija pripada skupu intuitivno izračunljivih aritmetičkih funkcija (po nekom algoritmu). Obrnuto, veruje se da je svaka intuitivno izračunljiva aritmetička funkcija i rekurzivna. Što se može iskazati kao Church-ova teza.

■ **Church-ova teza 1.1** Aritmetička funkcija je intuitivno izračunljiva ako i samo ako je rekurzivna funkcija.

Church-ova teza izjednačava neformalni i formalni pristup pojmu efektivne izračunljivosti, te se ne može u strogom smislu smatrati matematičkim tvrđenjem. Teza se ne može dokazati, ali bi mogla biti opovrgnuta u slučaju da se pronađe aritmetička funkcija koja jeste intuitivno izračunljiva, a nije rekurzivna. Činjenica da takva aritmetička funkcija još uvek nije nađena govori u prilog tezi. U svakom slučaju, Church-ova teza predstavlja osnov da se prihvati da za neki problem postoji algoritam ako i samo ako se rešavanje tog problema svodi na izračunavanje vrednosti jedne rekurzivne funkcije.

Zadatak 1.1 Izračunati vrednost $A(3,3)$, gde je $A : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ Ackermann-ova funkcija.

Rešenje. Izvedimo rekurentnu relaciju za niz $A(1,n)$. Imamo da je $A(1,0) = A(0,1) = 2$. Zatim $A(1,n+1) = A(0,A(1,n)) = A(1,n)+1$. Niz $A(1,n)$ obrazuje aritmetičku progresiju čiji je nuliti član jednak 2 i čija je razlika 1. Prema tome, imamo da je $A(1,n) = n+2$. Pokažimo principom matematičke indukcije da je $(\forall n \in \mathbb{N}_0)\ A(1,n) = n+2$.

Baza indukcije: Za $n = 0$ važi $A(1,0) = A(0,1) = 2$.

Indukcijska hipoteza: Pretpostavimo da tvrđenje važi za $n = k$, tj. da je $A(1,k) = k+2$.

Indukcijski korak: Dokažimo da ako tvrđenje važi za $n = k$, onda važi i za $n = k+1$.
Za $n = k+1$ imamo $A(1,k+1) = A(0,A(1,k)) = A(0,k+2) = k+3 = (k+1)+2$.

Izvedimo sada rekurentnu relaciju za niz $A(2,n)$. Imamo da je $A(2,0) = A(1,1) = 3$. Zatim $A(2,n+1) = A(1,A(2,n)) = A(2,n)+2$. Niz $A(2,n)$ obrazuje aritmetičku progresiju čiji je nuliti član jednak 3 i čija je razlika 2. Prema tome, imamo da je $A(1,n) = 2n+3$. Pokažimo, zatim, principom matematičke indukcije da je $(\forall n \in \mathbb{N}_0)\ A(2,n) = 2n+3$.

Baza indukcije: Za $n = 0$ važi $A(2,0) = A(1,1) = 3$.

Indukcijska hipoteza: Pretpostavimo da tvrđenje važi za $n = k$, tj. da je $A(2,k) = 2k+3$.

Indukcijski korak: Dokažimo da ako tvrđenje važi za $n = k$, onda važi i za $n = k+1$.
Za $n = k+1$ imamo $A(2,k+1) = A(1,A(2,k)) = A(1,2k+3) = (2k+3)+2 = 2(k+1)+3$.

Prema tome,

$$\begin{aligned} A(3,3) &= A(2,A(3,2)) & A(3,1) &= A(2,5) = 2\cdot 5+3 = 13 \\ A(3,2) &= A(2,A(3,1)) & A(3,2) &= A(2,13) = 2\cdot 13+3 = 29 \\ A(3,1) &= A(2,A(3,0)) & A(3,3) &= A(2,29) = 2\cdot 29+3 = 61. \\ A(3,0) &= A(2,1) = 2\cdot 1+3 = 5 \end{aligned}$$

Na osnovu definicije Ackermann-ove funkcije imamo da je $A(3,n+1)=A(2,A(3,n))=2A(3,n)+3$ i $A(3,0)=A(2,1)=5$. Prema tome, vrednosti funkcije $A(3,n)$ dobijamo kao rešenje linearne diferencne jednačine prvog reda $A(3,n+1)=2A(3,n)+3$ koje zadovoljava početni uslov $A(3,0)=5$. Imamo, $A(3,n+1)+3=2\,(A(3,n)+3)$, odakle sledi da je $A(3,n)+3=C2^n$. Početni uslov, nam daje da je $C=5+3=8$, odnosno da je $A(3,n)=8\cdot 2^n-3$. Primetimo da vrednosti Ackermann-ove funkcije $A(1,n)$, $A(2,n)$ i $A(3,n)$, za $n\in\mathbb{N}_0$ možemo zapisati i na sledeći način:

$$\begin{aligned} A(1,n) &= n+2 &&= 2+(n+3)-3, \\ A(2,n) &= 2n+3 &&= 2\cdot(n+3)-3, \\ A(3,n) &= 8\cdot 2^n-3 &&= 2^{n+3}-3. \end{aligned}$$

Ako bismo nastavili navedeni postupak dobili bismo da je $A(4,n)=\left.2^{2^{\cdot^{\cdot^{\cdot^{2}}}}}\right\}{\scriptstyle n+3}-3$, što se u Knutovoj notaciji može zapisati i kao $A(4,n)=2\uparrow\uparrow(n+3)-3$. □

Zadatak 1.2 Ispitati da li su sledeće funkcije primitivno rekurzivne:

(a) $N_n:\mathbb{N}_0^n\to\mathbb{N}_0$ data sa $N_n(x_1,\dots,x_n)=0$;

(b) $K_k^n:\mathbb{N}_0^n\to\mathbb{N}_0$ data sa $K_k^n(x_1,\dots,x_n)=k$.

Rešenje.

(a) Funkciju N_n možemo dobiti kao kompoziciju funkcija N i U_1^n:

$$N_n(x_1,\dots,x_n)=N(U_1^n(x_1,\dots,x_n)).$$

(b) Funkciju K_k^n možemo dobiti kao kompoziciju funkcija S, N i U_1^n:

$$K_k^n(x_1,\dots,x_n)=\underbrace{S(S\dots(S}_{k}(N(U_1^n(x_1,\dots,x_n))))\dots).$$

Pokažimo koristeći rekurziju da je funkcija K_k^1 primitivno rekurzivna. Zaista, imamo:

$$\begin{aligned} K_k^1(0) &= k, \\ K_k^1(x_1+1) &= U_2^2(x_1,K_k^1(x_1)). \end{aligned}$$

Zatim, koristeći činjenicu da je funkcija K_k^1 primitivno rekurzivna pokažimo da je funkcija K_k^2 primitivno rekurzivna. Važi:

$$\begin{aligned} K_k^2(x_1,0) &= K_k^1(x_1), \\ K_k^2(x_1,x_2+1) &= U_3^3(x_1,x_2,K_k^2(x_1,x_2)). \end{aligned}$$

Ukoliko je algebarska funkcija K_k^{n-1} primitivno rekurzivna pokažimo da je funkcija K_k^n primitivno rekurzivna. Imamo:

$$\begin{aligned} K_k^n(x_1,x_2,\ldots,x_{n-1},0) &= K_k^{n-1}(x_1,x_2,\ldots,x_{n-1}), \\ K_k^n(x_1,x_2,\ldots,x_{n-1},x_n+1) &= U_{n+1}^{n+1}(x_1,x_2,\ldots,x_n,K_k^n(x_1,x_2,\ldots,x_n)). \end{aligned}$$

□

Zadatak 1.3 Ispitati da li su sledeće funkcije primitivno rekurzivne:

(a) $f_1 : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_1(x,y) = x+y$;

(b) $f_2 : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_2(x,y) = x \cdot y$.

Izračunati vrednosti aritmetičkih funkcija $f_1(0,2)$, $f_1(2,2)$ i $f_2(2,2)$.

Rešenje.

(a) Binarna operacija $+$ je asocijativna i 0 je neutralni element za $+$ na skupu $\mathbb{N}_0$. Prema tome, za aritmetičku funkciju f_1 važi:

$$f_1(x,0) = x+0 = x = U_1^1(x),$$
$$f_1(x,y+1) = x+(y+1) = (x+y)+1 = f_1(x,y)+1 = S(f_1(x,y)).$$

Funkcija f_1 je dobijena rekurzijom pomoću funkcija U_1^1 i $S \circ U_3^3$:

$$\begin{aligned} f_1(x,0) &= U_1^1(x), \\ f_1(x,y+1) &= S(U_3^3(x,y,f_1(x,y))). \end{aligned}$$

U nizu primitivno rekurzivnih funkcija U_1^1, S, U_3^3, $S \circ U_3^3$, f_1 prve tri su osnovne rekurzivne funkcije, četvrta funkcija je dobijena kompozicijom funkcija S i U_3^3 i na kraju funkcija f_1 je dobijena rekurzijom funkcija U_1^1 i $S \circ U_3^3$. Odakle zaključujemo da je funkcija f_1 primitivno rekurzivna.

(b) Binarna operacija $\cdot$ je distributivna u odnosu na binarnu operaciju $+$ na skupu $\mathbb{N}_0$. Neutralni element za $\cdot$ na skupu $\mathbb{N}_0$ je 1. Takođe za svako $x \in \mathbb{N}_0$ važi $0 \cdot x = x \cdot 0 = 0$. Prema tome, za aritmetičku funkciju f_2 imamo:

$$f_2(x,0) = x \cdot 0 = 0 = N(x),$$
$$f_2(x,y+1) = x \cdot (y+1) = x \cdot y + x = f_1(f_2(x,y),x).$$

Funkcija f_2 je dobijena rekurzijom pomoću funkcija N i supstitucije funkcija f_1, U_3^3 i U_1^3:

$$\begin{aligned} f_2(x,0) &= N(x), \\ f_2(x,y+1) &= f_1(U_3^3(x,y,f_2(x,y)),U_1^3(x,y,f_2(x,y))). \end{aligned}$$

Nizu iz prethodnog primera dodajemo osnovne rekurzivne funkcije U_1^3 i N, zatim funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_1, U_3^3 i U_1^3 i na kraju funkciju f_2 koja se dobija rekurzijom pomoću funkcije N i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija f_2 primitivno rekurzivna.

Imamo:

$$\begin{aligned} f_1(0,2) &= S(U_3^3(0,1,f_1(0,1))) = S(f_1(0,1)) = S(S(U_3^3(0,0,f_1(0,0)))) \\ &= S(S(f_1(0,0))) = S(S(U_1^1(0))) = S(S(0)) = S(1) = 2, \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} f_1(2,2) &= S(U_3^3(2,1,f_1(2,1))) = S(f_1(2,1)) = S(S(U_3^3(2,0,f_1(2,0)))) \\ &= S(S(f_1(2,0))) = S(S(U_1^1(2))) = S(S(2)) = S(3) = 4, \end{aligned}$$

i

$$\begin{aligned} f_2(2,2) &= f_1(U_3^3(2,1,f_2(2,1)),U_1^3(2,1,f_2(2,1)) = f_1(f_2(2,1),2) \\ &= f_1(f_1(U_3^3(2,0,f_2(2,0)),U_1^3(2,0,f_2(2,0))),2) = f_1(f_1(f_2(2,0),2),2) \\ &= f_1(f_1(N(2),2),2) = f_1(f_1(0,2),2) = f_1(2,2) = 4. \end{aligned}$$

□

Zadatak 1.4 Ispitati da li su sledeće funkcije primitivno rekurzivne:

(a) $g_1 : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $g_1(x) = x + (x-1) + \ldots + 1 + 0$;

(b) $g_2 : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $g_2(x) = x!$;

(c) $g_3 : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $g_3(x) = x! + (x-1)! + \ldots + 1! + 0!$.

Zadatak 1.5 Ispitati da li su sledeće funkcije primitivno rekurzivne:

(a) $f_3 : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_3(x,y) = x^y$;

(b) $f_4 : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_4(x,y) = x^y + y^x$;

(c) $f_5 : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_5(x,y) = x^{x^{\cdot^{\cdot^{\cdot^{x}}}}}\Big\}{\scriptstyle y}$.

Rešenje.

(a) Za svako $x \in \mathbb{N}$ važi $x^0 = 1$. Neka je i $0^0 = 1$. Prema tome, za aritmetičku funkciju f_3 imamo:

$$f_3(x,0) = x^0 = 1 = S(N(x)),$$
$$f_3(x,y+1) = x^{(y+1)} = x^y \cdot x = f_2(f_3(x,y),x).$$

Funkcija f_3 je dobijena rekurzijom pomoću funkcija $S \circ N$ i supstitucije funkcija f_2, U_3^3 i U_1^3:

$$\begin{aligned} f_3(x,0) &= S(N(x)), \\ f_3(x,y+1) &= f_2(U_3^3(x,y,f_3(x,y)),U_1^3(x,y,f_3(x,y))). \end{aligned}$$

Nizu aritmetičke funkcije f_2 dodajemo kompoziciju osnovnih rekurzivnih funkcija $S \circ N$, zatim funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_2, U_3^3 i U_1^3 i na kraju funkciju f_3 koja se dobija rekurzijom pomoću funkcije $S \circ N$ i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija f_3 primitivno rekurzivna.

(b) Za aritmetičku funkciju f_4 važi:

$$f_4(x,y) = x^y + y^x = f_1(f_3(x,y), f_3(U_2^2(x,y), U_1^2(x,y))).$$

Funkcija f_4 je dobijena supstitucijom pomoću funkcija f_1, f_3 i funkcije koja je dobijena supstitucijom pomoću funkcija f_3, U_2^2 i U_1^2. Nizu aritmetičke funkcije f_3 dodajemo osnovne rekurzivne funkcije U_2^2 i U_1^2, zatim funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_3, U_2^2 i U_1^2 i funkciju f_4. Zaključujemo da je funkcija f_4 primitivno rekurzivna.

(c) Za aritmetičku funkciju f_5 imamo:

$$f_5(x,0) = x = U_1^1(x),$$

$$f_5(x,y+1) = x^{x^{\cdot^{\cdot^{\cdot^{x}}}}}\Big\}_{y+1} = x^{x^{x^{\cdot^{\cdot^{\cdot^{x}}}}}}\Big\}_{y} = f_3(x, f_5(x,y)).$$

Funkcija f_5 je dobijena rekurzijom pomoću funkcija U_1^1 i supstitucije funkcija f_3, U_1^3 i U_3^3:

$$\begin{aligned} f_5(x,0) &= U_1^1(x), \\ f_5(x,y+1) &= f_3(U_1^3(x,y,f_5(x,y)), U_3^3(x,y,f_5(x,y))). \end{aligned}$$

Nizu aritmetičke funkcije f_3 dodajemo funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_3, U_1^3 i U_3^3 i funkciju f_5 koja se dobija rekurzijom pomoću funkcije U_1^1 i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija f_5 primitivno rekurzivna.

□

Zadatak 1.6 Ispitati da li su sledeće funkcije primitivno rekurzivne:

(a) $f_6 : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_6(x) = x \dot{-} 1 = \begin{cases} 0, & x = 0, \\ x-1, & x \in \mathbb{N}; \end{cases}$

(b) $f_7 : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_7(x,y) = x \dot{-} y = \begin{cases} 0, & x < y, \\ x-y, & x \geq y; \end{cases}$

(c) $f_8 : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_8(x,y) = |x-y|$;

(d) $f_9 : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_9(x,y) = max\{x,y\} = \begin{cases} y, & x < y, \\ x, & x \geq y; \end{cases}$

(e) $f_{10} : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{10}(x,y) = min\{x,y\} = \begin{cases} x, & x < y, \\ y, & x \geq y. \end{cases}$

Rešenje.

(a) Aritmetičku funkciju f_6 nazivamo *funkcija prethodnik*. Funkcija f_6 je dobijena rekurzijom pomoću nularne funkcije izbora konstante 0 i funkcije U_1^2:

$$\begin{aligned} f_6(0) &= 0, \\ f_6(x+1) &= U_1^2(x, f_6(x)). \end{aligned}$$

Zaključujemo da je funkcija f_6 primitivno rekurzivna.

(b) Aritmetičku funkciju f_7 nazivamo *monus funkcija*. Funkcija f_7 je dobijena rekurzijom pomoću funkcija U_1^1 i kompozicije funkcija f_6 U_3^3:

$$\begin{aligned} f_7(x,0) &= U_1^1(x), \\ f_7(x,y+1) &= f_6(U_3^3(x,y,f_7(x,y))). \end{aligned}$$

Niz primitivno rekurzivnih funkcija za funkciju f_7 sadrži osnovne rekurzivne funkcije U_1^1 i U_3^3, funkciju prethodnika f_6 i monus funkciju f_7. Odakle zaključujemo da je funkcija f_7 primitivno rekurzivna.

(c) Za funkciju f_8 važi:

$$\begin{aligned} f_8(x,y) = |x-y| &= \begin{cases} x-y, & x \geq y \\ y-x, & x < y \end{cases} \\ &= f_1(f_7(x,y), f_7(y,x)) = f_1(f_7(x,y), f_7(U_2^2(x,y), U_1^2(x,y))). \end{aligned}$$

Funkcija f_8 je dobijena supstitucijom pomoću funkcija f_1, f_7 i funkcije dobijene supstitucijom pomoću funkcija f_7, U_2^2 i U_1^2. Nizu aritmetičkih funkcija f_1 i f_7 dodajemo osnovnu rekurzivnu funkciju U_2^2, zatim funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_7, U_2^2 i U_1^2 i na kraju funkciju f_8 koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_1, f_7 i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija f_8 primitivno rekurzivna.

(d) Za funkciju f_9 važi:

$$\begin{aligned} f_9(x,y) &= max\{x,y\} = \begin{cases} y, & x < y, \\ x, & x \geq y; \end{cases} \\ &= f_1(x, f_7(y,x)) = f_1(U_1^2(x,y), f_7(U_2^2(x,y), U_1^2(x,y))). \end{aligned}$$

Funkcija f_9 je dobijena supstitucijom pomoću funkcija f_1, U_1^2 i funkcije dobijene supstitucijom pomoću funkcija f_7, U_2^2 i U_1^2. Nizu aritmetičkih funkcija f_1 i f_7 dodajemo osnovnu rekurzivnu funkciju U_2^2, zatim funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_7, U_2^2 i U_1^2 i na kraju funkciju f_9 koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_1, U_1^2 i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija f_9 primitivno rekurzivna.

(e) Za funkciju f_{10} važi:

$$\begin{aligned} f_{10}(x,y) &= min\{x,y\} = \begin{cases} x, & x < y, \\ y, & x \geq y; \end{cases} \\ &= f_7(x, f_7(x,y)) = f_7(U_1^2(x,y), f_7(x,y)). \end{aligned}$$

Funkcija f_{10} je dobijena supstitucijom pomoću funkcija f_7, U_1^2 i f_7. Nizu aritmetičke funkcije f_7 dodajemo samo funkciju f_{10} koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_7, U_1^2 i f_7. Zaključujemo da je funkcija f_{10} primitivno rekurzivna.

□

Zadatak 1.7 Ispitati da li su sledeće funkcije primitivno rekurzivne:

(a) $f_{11}:\mathbb{N}_0\to\mathbb{N}_0$ data sa $f_{11}(x)=\mathrm{sgn}(x)=\begin{cases}0, & x=0,\\ 1, & x\in\mathbb{N};\end{cases}$

(b) $f_{12}:\mathbb{N}_0\to\mathbb{N}_0$ data sa $f_{12}(x)=\overline{\mathrm{sgn}}(x)=\begin{cases}1, & x=0,\\ 0, & x\in\mathbb{N}.\end{cases}$

Rešenje.

(a) Funkcija f_{11} je dobijena rekurzijom pomoću nularne aritmetičke funkcije izbora konstante 0, i kompozicije funkcija $S\circ N\circ U_1^2$:

$$\begin{aligned}f_{11}(0) &= 0,\\ f_{11}(x+1) &= S(N(U_1^2(x,f_{11}(x)))).\end{aligned}$$

Niz aritmetičke funkcije f_{11} čine osnovne rekurzivne funkcije S, N i U_1^2, nularna funkcija izbora konstante 0, kompozicija funkcija $S\circ N\circ U_1^2$, i na kraju funkciju f_{11} koja se dobija rekurzijom pomoću funkcije izbora konstante 0 i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija f_{11} primitivno rekurzivna.

(b) Da je funkcija f_{12} primitvno rekurzivna možemo dokazati na dva načina. Slično kao u prethodnom primeru funkcija f_{12} je dobijena rekurzijom pomoću nularne aritmetičke funkcije izbora konstante 1, i kompozicije funkcija $N\circ U_1^2$:

$$\begin{aligned}f_{12}(0) &= 1,\\ f_{11}(x+1) &= N(U_1^2(x,f_{11}(x))).\end{aligned}$$

Niz aritmetičke funkcije f_{12} čine osnovne rekurzivne funkcije N i U_1^2, nularna funkcija izbora konstante 1, kompozicija funkcija $N\circ U_1^2$, i na kraju funkciju f_{12} koja se dobija rekurzijom pomoću funkcije izbora konstante 1 i prethodne funkcije.

Sa druge strane, za funkciju f_{12} važi $f_{12}(x)=1-f_{11}(x)$. Funkcija f_{12} je dobijena supstitucijom pomoću funkcija f_7, kompozicije funkcija $S\circ N\circ U_1^1$ i funkcije f_{11}:

$$f_{12}(x)=f_7(S(N(U_1^1(x))),f_{11}(x)).$$

Nizu aritmetičkih funkcija f_7 i f_{11} dodajemo funkciju f_{12}. Zaključujemo da je funkcija f_{12} primitivno rekurzivna.

□

Zadatak 1.8 Ispitati da li su sledeće funkcije primitivno rekurzivne:

(a) $d_n:\mathbb{N}_0\to\mathbb{N}_0$ data sa $d_n(x)=\begin{cases}1, & x=n,\\ 0, & x\in\mathbb{N}_0\setminus\{n\}.\end{cases}$

(b) $d_N:\mathbb{N}_0\to\mathbb{N}_0$ data sa $d_N(x)=\begin{cases}1, & x\in N,\\ 0, & x\in\mathbb{N}_0\setminus N,\end{cases}$

gde je $N=\{n_1,n_2,\dots,n_k\}$ konačan podskup skupa $\mathbb{N}_0$.

Rešenje.

(a) Primetimo da je za $n = 0$ funkcija d_0 jednaka funkciji $\overline{\text{sgn}}$. Za funkciju d_n i proizvoljno $n \in \mathbb{N}_0$ važi $d_n(x) = \overline{\text{sgn}}(|x-n|)$. Odakle zaključujemo da je funkcija d_n dobijena kompozicijom funkcije f_{12} i funkcije dobijene supstitucijom pomoću funkcija f_8, U_1^1 i K_n^1:

$$d_n(x) = f_{12}(f_8(U_1^1(x), K_n^1(x))).$$

Nizovima aritmetičkih funkcija f_8 i f_{12} dodajemo funkciju K_n^1, funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_8, U_1^1 i K_n^1, i na kraju funkciju d_n koja se dobija kompozicijom funkcija f_{12} i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija d_n primitivno rekurzivna.

(b) Za funkciju d_N važi $d_N(x) = \sum_{i=1}^{k} d_{n_i}(x)$. Ukoliko je skup N jednočlan, na osnovu prethodnog primera imamo da je aritmetička funkcija d_N primitivno rekurzivna. Zatim, koristeći činjenicu da su za jednočlane skupove $\{n_1\}$ i $\{n_2\}$ funkcije d_{n_1} i d_{n_2} primitivno rekurzivna pokažimo da je funkcija $d_{\{n_1,n_2\}}$ primitivno rekurzivna. Važi:

$$d_{\{n_1,n_2\}}(x) = f_1(d_{n_1}(x), d_{n_2}(x)).$$

Funkcija $d_{\{n_1,n_2\}}$ je dobijena supstitucijom pomoću funkcija f_1, d_{n_1} i d_{n_2}. Pretpostavimo da je funkcija $d_{N\setminus n_k}$ primitivno rekurzivna. Cilj nam je da pokažemo da je i funkcija d_N primitivno rekurzivna. Zaista, funkcija d_N je dobijena supstitucijom pomoću funkcija f_1, $d_{N\setminus n_k}$ i d_{n_k}:

$$d_N(x) = f_1(d_{N\setminus n_k}(x), d_{n_k}(x)).$$

□

Zadatak 1.9 Ispitati da li su sledeće funkcije primitivno rekurzivne:

(a) $f_{23} : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{23}(x) = \begin{cases} 0, & x \text{ je paran broj,} \\ 1, & x \text{ je neparan broj;} \end{cases}$

(b) $f_{24} : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{24}(x) = \begin{cases} \frac{x}{2}, & x \text{ je paran broj,} \\ \frac{x-1}{2}, & x \text{ je neparan broj.} \end{cases}$

Rešenje.

(a) Za binarnu aritmetičku funkciju f_{23} važi:

ako je $x \in \mathbb{N}$ paran broj, onda je $x-1$ neparan broj, pa je

$$f_{23}(x) = 1 - f_{23}(x-1) = 1 - 1 = 0,$$

ako je $x \in \mathbb{N}$ neparan broj, onda je $x-1$ paran broj, pa je

$$f_{23}(x) = 1 - f_{23}(x-1) = 1 - 0 = 1.$$

Odakle zaključujemo da važi:

$$f_{23}(0) = 0,$$
$$f_{23}(x+1) = f_7(1, f_{23}(x)).$$

Prema tome, funkcija f_{23} je dobijena rekurzijom pomoću nularne aritmetičke funkcije izbora konstante 0, i supstitucije funkcija f_7, $S \circ N \circ U_1^2$ i U_2^2:

$$\begin{aligned} f_{23}(0) &= 0, \\ f_{23}(x+1) &= f_7(S(N(U_1^2(x, f_{23}(x)))), U_2^2(x, f_{23}(x))). \end{aligned}$$

Nizu aritmetičke funkcije f_7 dodajemo osnovne rekurzivne funkcije S, N i U_2^2, kompoziciju funkcija $S \circ N \circ U_1^2$, funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_7, prethodne funkcije i U_2^2 i na kraju funkciju f_{23} koja se dobija rekurzijom pomoću funkcije izbora konstante 0 i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija f_{23} primitivno rekurzivna.

(b) Za binarnu aritmetičku funkciju f_{24} važi:

$$\begin{aligned} f_{24}(x) &= \begin{cases} \frac{x}{2}, & x \text{ je paran broj}, \\ \frac{x-1}{2}, & x \text{ je neparan broj}. \end{cases} \\ &= \begin{cases} \frac{(x-1)-1}{2} + 1, & x \text{ je paran broj}, \\ \frac{x-1}{2}, & x \text{ je neparan broj}. \end{cases} \\ &= \begin{cases} f_{24}(x-1)+1, & x \text{ je paran broj}, \\ f_{24}(x-1), & x \text{ je neparan broj}. \end{cases} \end{aligned}$$

Odakle zaključujemo da važi:

$$\begin{aligned} f_{24}(0) &= 0, \\ f_{24}(x+1) &= f_1(f_{24}(x), f_{23}(x+1)). \end{aligned}$$

Prema tome, funkcija f_{24} je dobijena rekurzijom pomoću nularne aritmetičke funkcije izbora konstante 0, i supstitucije funkcija f_1, U_2^2 i $f_{23} \circ S \circ U_1^2$:

$$\begin{aligned} f_{24}(0) &= 0, \\ f_{24}(x+1) &= f_1(U_2^2(x, f_{24}(x)), f_{23}(S(U_1^2(x, f_{24}(x))))). \end{aligned}$$

Nizu aritmetičkih funkcija f_1 i f_{23} dodajemo funkciju koja se dobija supstitucijom pomoću funkcija f_1, U_2^2 i kompozicije funkcija f_{23}, S i U_1^2, i na kraju funkciju f_{24} koja se dobija rekurzijom pomoću funkcije izbora konstante 0 i prethodne funkcije. Zaključujemo da je funkcija f_{24} primitivno rekurzivna.

□

Zadatak 1.10 Ispitati da li su sledeće funkcije parcijalno rekurzivne:

(a) $f_{25} : \mathbb{N}_0 \times \mathbb{N} \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{25}(x,y) = \left[\frac{x}{y}\right]$

(b) $f_{26} : \mathbb{N}_0 \times \mathbb{N} \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{26}(x,y) = x - \left[\frac{x}{y}\right] \cdot y$

Rešenje.

(a) Zadatak rešavamo korišćenjem mikrorekurzije. Aritmetička funkcija f_{25} je *količnik funkcija*. Podsetimo se, za količnik pri deljenju $x \in \mathbb{N}_0$ sa $y \in \mathbb{N}$ važi da je $\left[\frac{x}{y}\right] = \max\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, t \leq \frac{x}{y}\right\}$. Najveći broj $t \in \mathbb{N}_0$ za koji je $t \leq \frac{x}{y}$ je broj $t \in \mathbb{N}_0$ za koji važi $t \leq \frac{x}{y} < t+1$, odnosno to je najmanji broj $t \in \mathbb{N}_0$ takav da je $\frac{x}{y} < t+1$. Kako važi da je $y \in \mathbb{N}$, množenjem prethodne jednakosti sa y dobijamo $x < y\,(t+1)$. Navedena nejednakost je ekvivalentna nejednakosti $y\,(t+1) - x > 0$. Kako je razlika brojeva $y\,(t+1)$ i x pozitivna, operaciju oduzimanja možemo zameniti sa binarnom operacijom monus na skupu $\mathbb{N}_0$. Odakle dobijamo $y\,(t+1) \dot{-} x > 0$, što je ekvivalentno sa tvrdnjom da je $y\,(t+1) \dot{-} x \neq 0$. Prema tome, $\overline{\mathrm{sgn}}(y\,(t+1) \dot{-} x) = 0$. Dakle, imamo niz jedankosti

$$\begin{aligned}
\left[\frac{x}{y}\right] &= \max\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, t \leq \frac{x}{y}\right\} = \min\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, \frac{x}{y} < t+1\right\} \\
&= \min\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, x < y\,(t+1)\right\} = \min\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, y\,(t+1) - x > 0\right\} \\
&= \min\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, y\,(t+1) \dot{-} x > 0\right\} = \min\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, y\,(t+1) \dot{-} x \neq 0\right\} \\
&= \min\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, \overline{\mathrm{sgn}}(y\,(t+1) \dot{-} x) = 0\right\} = \min\left\{t \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, g(x,y,t) = 0\right\}.
\end{aligned}$$

Funkciju $g : \mathbb{N}_0^3 \to \mathbb{N}_0$ definišemo sa

$$g(x,y,t) = f_{12}(f_7(f_2(y,S(t)),x)) = f_{12}\left(f_7\left(f_2\left(U_2^3(x,y,t), S(U_3^3(x,y,t))\right), U_1^3(x,y,t)\right)\right).$$

Naše konačno rešenje je $f_{25}(x,y) = \mu_t\,(g(x,y,t) = 0)$.

(b) Aritmetička funkcija f_{26} je *ostatak funkcija*. Važi da je $f_{26}(x,y) = x - \left[\frac{x}{y}\right] \cdot y = x \dot{-} \left[\frac{x}{y}\right] \cdot y = f_7(x, f_2(f_{25}(x,y),y)) = f_7(U_1^2(x,y), f_2(f_{25}(x,y), U_2^2(x,y)))$.

□

Zadatak 1.11 Ispitati da li su sledeće funkcije parcijalno rekurzivne:

(a) $f_{27} : \mathbb{N} \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{27}(x) = [\log_2(x)]$;

(b) $f_{28} : \mathbb{N} \times (\mathbb{N} \setminus \{1\}) \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{28}(x,y) = [\log_y(x)]$;

(c) $f_{29} : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{29}(x) = [\sqrt{x}]$;

(d) $f_{30} : \mathbb{N}_0 \times \mathbb{N} \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{30}(x,y) = [\sqrt[y]{x}]$;

(e) $f_{31} : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{31}(x) = \left[\sqrt{2}x\right]$;

(f) $f_{32} : \mathbb{N}_0 \to \mathbb{N}_0$ data sa $f_{32}(x) = \left[\frac{x}{\sqrt{2}}\right]$.

Rešenje.

(e) Zadatak rešavamo korišćenjem mikrorekurzije. Imamo da je

$$\left[\sqrt{2}x\right] = \max\left\{y \in \mathbb{N}_0 \,\middle|\, y \leq \sqrt{2}x\right\}.$$

Najveći broj $y \in \mathbb{N}_0$ za koji je $y \leq \sqrt{2}x$ je broj $y \in \mathbb{N}_0$ za koji važi $y \leq \sqrt{2}x < y+1$, odnosno to je najmanji broj $y \in \mathbb{N}_0$ takav da je $\sqrt{2}x < y+1$. Kvadriranjem prethodne jednakosti dobijamo $2x^2 < (y+1)^2$. Navedena nejednakost je ekvivalentna nejednakosti $(y+1)^2 - 2x^2 > 0$. Kako je razlika brojeva $(y+1)^2$ i $2x^2$ pozitivna, operaciju oduzimanja možemo zameniti sa binarnom operacijom monus na skupu $\mathbb{N}_0$. Odakle dobijamo $(y+1)^2 \dot{-} 2x^2 > 0$, što je ekvivalentno sa tvrdnjom da je $(y+1)^2 \dot{-} 2x^2 \neq 0$. Prema tome, $\overline{\text{sgn}}((y+1)^2 \dot{-} 2x^2) = 0$. Funkciju $g : \mathbb{N}_0^2 \to \mathbb{N}_0$ definišemo sa

$$\begin{aligned} g(x,y) &= f_{12}(f_7(f_2(S(y),S(y)), f_2(S(S(N(x))), f_2(x,x)))) \\ &= f_{12}\left(f_7\left(f_2\left(S\left(U_2^2(x,y)\right), S\left(U_2^2(x,y)\right)\right)\right., \\ &\qquad \left.f_2\left(S\left(S\left(N\left(U_1^2(x,y)\right)\right)\right), f_2\left(U_1^2(x,y), U_1^2(x,y)\right)\right)\right). \end{aligned}$$

Naše konačno rešenje je $f_{31}(x) = \mu_t\,(g(x,y) = 0)$.

□